

**Avrupa Resim Sanatında Tasvir Edilen
ANADOLU SELÇUKLU HALILARI**

Anatolian Seljuk Carpets portrayed in the European Painting

Selman Kardeşlik | *Arkeolog, Müze Araştırmacısı, Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü*

12 ve 14. yüzyıl arası Anadolu Selçukluları dönemi, dünya halı sanatının ilk parlak devri kabul edilir. O dönemin belgelerine göre Anadolu'da eşsiz güzellikte ve çok kaliteli halılar dokunuyordu. Bu sanat şaheserleri, iki asır boyunca birçok ülkeye ihraç edilen en seçkin ticaret ürünleri arasında yer alıyordu. Öyle ki; 13.yüzyıldan 15.yüzyıla kadar Anadolu halıları, Doğu minyatürleri ve Avrupa resim sanatında çok sevilen tasvir öğeleri olarak yer almışlardır. Anadolu halıları, 'Turkomanya Halıları' adıyla Avrupa'da oldukça rağbet görüyor, Avrupa soylularının Anadolu halılarıyla beraber ressamlara poz vermeleri, bir prestij meselesi gibi algılanıyordu.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Tasvir, Halı, Resim Tabloları, Figür, Kompozisyon.

12 and 14 century Anatolian Seljuk period between the world of the art of carpet is considered the first great period. According to the documents of that period in Anatolia, touching the unique beauty and very high quality carpets. These masterpieces of art, which is exported to many countries for two centuries, was among the most distinguished trade products. So that, until the 13th century, 15th century Anatolian carpets, miniatures and Eastern Europe have been involved in the art of painting as a much-loved items depicted. Anatolian carpets, 'Turkomanya Carpets' name is quite in vogue in Europe, the European nobility Anatolian carpets and posing with the painters, was perceived as a matter of prestige.

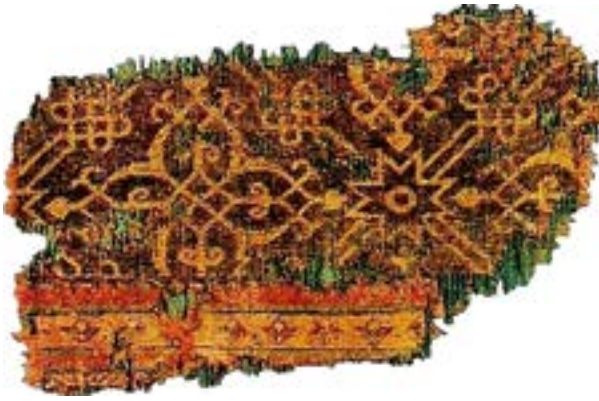
Keywords: Seljuk, description, Carpet, Image Tables, Figure, Composition.

12-13. yüzyıl Anadolu Selçuklu halıları, 19. Yüzyıl sonuna kadar süren 8 asır boyunca Anadolu halı sanatının temel taşlarını oluşturmuş ve dünya halı sanatının ilk abidevi örneklerinin verildiği dönem olmuştur. Bu dönem dünya halı sanatının ilk parlak devri olarak kabul görülür. Özellikle 14 ve 15. yüzyıl halıları da, teknik ve motif bakımından Selçuklu halı sanatının prensiplerine bağlı olarak aynı geleneği devam ettirmiş ve gelişimini sürdürmüştür. Dolayısıyla Selçuklu halı sanatının 15.yüzyılın ortalarına kadar klasik üslubunu devam ettirdiği kabul edilir. (Görgünay 2001:132; Kardeşlik 2010:114; Öney 2007:51-52; Yetkin 1991:35)

Anadolu'da dokunan halıların Avrupa'nın ilgisini çekmesi ve rağbet görmesi, 12.yüzyılın son çeyreğiyle başlamaktadır. Ancak Anadolu Selçuklu halılarının sürekli ve düzenli olarak ihraç ürünleri arasında yer alması, 1206 tarihinde Anadolu Selçukluları ile Venedikliler arasında yapılan ticaret antlaşmasıyla sağlanmıştır. Bu tarihten sonra İtalyan tacirler tarafından Selçukluların Konya, Sivas, Kayseri, Aksaray kentlerinde dokunan kaliteli ve güzel halıların Antalya ve Alanya limanları üzerinden Avrupa'ya çok yoğun sevkıyatı yapılır. Batılı saray ve kiliselerinin eşya envanterlerinde, arşiv kayıtları ile İtalyan tablo ve fresklerinde

Fotoğraf 1. Giotto di Bondone'nin tablosu. 1290-1300. Altar'da arka fon olarak kullanılan halı, geometrik üsluptaki Selçuklu halılarındanadır. (www.lib-art.com)

Fotoğraf 2. Mısır Fustat'ta bulunan Anadolu Selçuklu halı parçası.13-14.yüzyıl.
Fotoğraf 1 ve 3'te yer alan halılarla aynı kompozisyona sahiptir.(Atina Benaki Müzesi)

Anadolu ürünü tekstil ve halıların 14.yüzyılın başından itibaren daha çok yer aldığını görmekteyiz. Bir Avrupa saray envanterinde 'moresque' ve 'turchesque' menşeli halılar, iki farklı tip olarak kaydedilmiştir. Anadolu halılarıyla beraber dünya halı sanatı tarihinde değer gören İran halıları ise henüz gelişimini tamamlayamamıştır. Dünyada en güzel halıların dokunduğu 13 ve 14.yüzyıl Anadolu'su, rakipsiz olmanın avantajıyla Mısır, Suriye, Irak, İran, Orta Asya, Hindistan ve Çin'e kadar ihraç sahasını genişletmiştir.(İnalçık 2008:29; Sönmez 1998:289)

Anadolu halılarının 13 ve 14. yüzyılda geniş bir ihraç sahasının olduğu, dönemin kaynaklarında da anlaşılmaktadır. O dönemin seyyah ve yazarları tarafından kaydedilmiş bilgilere göre Anadolu'da eşsiz güzellikte ve çok kaliteli halılar dokunuyordu. Nitekim şehirlerin ansiklopedisini oluşturan Yakut El- Hamevi, 11 ve 12. yüzyıllarda Van şehrinde çok güzel halıların dokunduğunu belirtmektedir. 13. yüzyılda Anadolu'yu gezen Venedikli tüccar Marco Polo, Anadolu halılarından hayranlıkla bahsederken, 'Turkomania' adını verdiği Anadolu'da, dünyanın en kaliteli ve en güzel renkli halıların dokunduğunu yazmaktadır. Konya, Kayseri, Aksaray, Kırşehir ve Sivas imalat merkezleri arasında sayılmaktadır. Başka kaynaklarda Niğde, Karaman ve Diyarbakır da halı imalat merkezleri arasında sayılmaktadır. Bir başka kaynak Ebül Fida, İbn-i Said'ten naklen, İç Anadolu'da Türkmen halılarının (el busut-u Turkmaniyya) dokunduğunu ve bu halıların bütün dünya ülkelerine ihraç edildiğini belirtir. Aksaray ilinin adını veren İbn-i Said, burada çok güzel yün halıların (el busut'ul mullah) imal edildiğini yazar. 14.yüzyıl başında Anadolu'yu gezen ünlü seyyah İbn-i Batuta ise, Aksaray şehrinde övgüyle bahseder. Bu şehirde kendi adıyla (Aksarayı) anılan koyun yününden hiçbir ülkede eşi benzeri olmayan sanatkarane halıların dokunduğunu yazar. Eşsiz güzellikteki bu halıların, Mısır, Suriye, Irak, İran, Hindistan ve Orta Asya'ya ihraç edildiğini kaydeder. Dönemin yazılı kaynaklarında, Anadolu'da dokunan halıların, çok sayıda ülkelere ihraç edildiği gerçeği, halıların gerek Avrupa resimlerinde, gerek Doğu minyatürlerinde

Fotoğraf 3. Giotto di Bondone tablosu. 1304 yılı. Altar'da kullanılan geometrik üsluptaki Selçuklu halı tasviri.(Oktay Aslanapa'dan)

sıkça tasvir edilmeleriyle ve gerekse çeşitli ülkelerde bulunan orijinal örnekleriyle, kayıtların doğruluğu da kanıtlanmaktadır.(Aslanapa 2005:58-59,60,96; Deniz 2000:24,27; Görgünay 2001:132-133; İnalçık 2008:30,37-38,44; Kardeşlik 2010:114; Kardeşlik 2012:58; Nasır-ı Hüsrev 1994:167; Yetkin 1991:33,59,60)

Kudüs'te keşfedilen 14.yüzyıla ait arşivlerde Anadolu halılarından sıklıkla bahsedilir. Arşivlerde Mescid-i Aksa'ya vakfedilmiş Aksaray, Sivas ve Diyarbakır halılarının adı geçmektedir. Yine 14.yüzyılda Memluk emiri Seyfeddin Kusun'un sarayında çok değerli ve kaliteli Anadolu, Diyarbakır ve Şiraz halılarının serildiği kayıtlarda geçmektedir. Nitekim, Mısır'ın Fustat antik kentinde yapılan kazılarda 100'ü aşkın Anadolu halı parçaları ele geçmiştir. Öte taraftan Tibet bölgesindeki manastırlarda ele geçen 5 Anadolu Selçuklu halısı da, dönemin kayıtlarındaki bilgilerin doğruluğunu pekiştirmektedir.(Aslanapa 2005:58-59/96-106; İnalçık 2008:37-38; Yetkin 1991:33)

Selçuklu taç kapıları gibi dönemin şaheserleri olan Anadolu Selçuklu halıları, İtalya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin ilgi duyduğu bir alan olması, bu konuda ilginç bir sanat etkileşimini de beraberinde geliştirmiştir. Avrupa için 'Doğu'nun Lüksü' olarak tanımlanan Anadolu halıları, kiliselerin yanı sıra, sarayların, burjuva çevrelerinin kullandığı mekanlarda en göz alıcı bölümlere yerleşmiş; birer sanat, zenginlik, gösteriş ve prestijin sembolü sayılmışlardır. Bu dönemin Anadolu halıları, kilise ve aristokrat kesimin himayesinde gelişen İtalya ve Flaman resim sanatının pek çok örneğinde sevilen resimsel obje olarak yer almışlardır. İki asır boyunca Anadolu Selçuklu halılarının gerek dini, gerek din dışı konulardaki resim tabloları ve fresklerde boy göstermesi ve vazgeçilmez öge olması, aristokrat ile burjuva zümresinin taleplerinin yanı sıra, halı desenlerindeki zirveye ulaşan kompozisyon ustalığı ile renklerdeki uyum ve

Fotoğraf 4. Giotto di Bondone tablosu. 1290-1300. Arka fon olarak kullanılan geometrik üslupdaki Selçuklu halısı. (www.terminartors.com)

canlılığın ressamlar üzerinde çok etkili olduğu anlaşılıyor. Bu konuda yüzyıllar sonra, ünlü ressam ve renk ustası Paul Gauguin bile 'Rengin tekniğini araştıran ressamlar, bu halılara dikkatle bakarlarsa, aradıkları bütün bilgileri orada bulacaklardır' demektedir. Avrupa resim tablolarında Anadolu halılarının tasvir edilmesi, ilkin 13. yüzyılda ünlü İtalyan ressamı Giotto di Bondone ile başlayan etkilenme süreci ile kesintisiz bir biçimde 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Avrupa resim sanatında İsa, Meryem, Azizler, Papa ve aristokratların tahtları, altar ve arka fon ile ayakları altında yüceltici bir sembolik anlamla serili Anadolu Selçuklu halılarının sayılan işlevlerinin yanı sıra, zengin renk skalaları ve desen özellikleriyle, etkili bir resimsel eleman olma özelliğini üstlendikleri de rahatlıkla söylenebilir. Anadolu halılarının birer sanat ve prestij ürünü olarak Avrupa başta olmak üzere Kuzey Afrika ve Asya ülkelerinde yoğun talep görmesi ve dolayısıyla paylaşılmayan bir ticaret meta haline gelmesi, hiç kuşkusuz yüzyıllar boyu bozulmayan teknik desen özellikleri ve üstün kaliteleriyle ilgilidir. (İnalçık 2008:29-30; Sönmez 1998:289,291)

Antik kayıtlarda yazılanlar ile Avrupa resim tabloları ve minyatürlerde tasvir edilenler dışında günümüze kalmış orijinal örneklerden ilkin **Konya Grubu** (Konya Alaaddin camisinde bulunan 8 adet halı) ile keşfedilen Anadolu Selçuklu halıları, akabinde **Beyşehir** (Beyşehir Eşrefoğlu camisinde tespit edilen 4 adet halı), **Fustat** (Mısır'ın Fustat kentinde arkeolojik kazılarla ele geçen 7 parça) ve **Divriği** (Divriği Ulu camisinden Vakıflar Halı müzesine getirilen 5 halı) grubu ile dünya bilim literatüründe yerini alır. Ayrıca **Tibet Grubu** (2 parça halı bir halının bütünü olmak üzere toplam 5 adet halı) olarak nitelenen figürlü halılar, Selçuklu halı sanatına yeni bir bakış açısı ve zenginlik kazandırmıştır. (Aslanapa 2005:25-64,96-106; Aslanapa-Durul 1973:57-58; Deniz 2000:24-25; Deniz 2008:380; Kuban 2008:369 Kardeşlik 2010:114; Kardeşlik 2012:53; Sözen 1998:168; Yetkin 1991:8-17)

Fotoğraf 5. Ambrogio Lorenzetti ressamının tablosu. 1330 yılı. Taht üstünde serili Geometrik kompozisyonlu Selçuklu halı tasviri. (www.frammentiarte.it)

Tipolojik açıdan Anadolu Selçuklu halılarını iki grup altında değerlendirmek mümkündür. Birinci tip geometrik desenli olanlardır. İkinci tip halıları ise 'figürlü olanlar' başlığı altında irdeleyebiliriz.

Geometrik Kompozisyonlu Anadolu Selçuklu Halıları:

Geometrik üsluplu olanlar, genelde camilerde kullanılan ve İslam ülkelerine ihraç edilen halılardır. Günümüze kadar iyi korunmuş ve camilerde toplanmış olan Anadolu Selçuklu halılarının orijinal örneklerinin çoğu geometrik üslupludurlar.

Bu tipteki halılarda Kufi yazıdan gelişen bordürler ve geometrik desenli zemin kompozisyonu, karakteristik ortak özelliklerdir. Bu dönemin hemen hemen tüm halılarında tasarlanan geniş bordür ve iri kufi yazı dekoru dikkat çekicidir. Selçuklu halılarına anıtsal bir nitelik kazandırılan bu kufi yazı, başlangıçta uçları ok başı biçiminde üçgenlerle sonlanan katı bir biçimde iken, daha sonra değişimlere uğrayarak 14. yüzyılda örgülü ve çiçekli kufi olarak devam eder. Kufi bordür dışında Selçuklu halılarında baklavalılar, sekiz köşeli yıldızlar ve uçları çengelli sekizgenler gibi motifler zemin kompozisyonunu oluşturur. Ana zemini dolduran bu motifler sonsuzluğu ifade edecek şekilde yan yana ve üst üste sıralanmıştır. Tümü Gördes düğümü ile dokunan halılar, renk ve dekor bakımından göz kamaştırıcıdır. Renkler az kullanılmış olmasına rağmen aynı rengin farklı tonları bir arada uyumlu bir şekilde uygulanmıştır. Mavi ve kırmızı, halılardaki ana renklerdir. Bezen de sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır. (Aslanapa 2005:25-27; Aslanapa-Durul 1973:57-58; Kardeşlik 2012:53; Sözen 1998:168; Yetkin 1991:4,7-12)

13-15. yüzyıl minyatürleri incelediğinde tasvir edilen Selçuklu halılarının hemen hepsinin geometrik desenli olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa resim tablolarında çok az da olsa geometrik desenli Selçuklu halı örneklerini görebilmekteyiz. Ancak ağırlıklı olarak figürlü halılar izlenebilmektedir. Oysa Doğu minyatürlerinde de tasvir edildiği gibi İslam ülkelerinin, geometrik desenli halıları tercih ettikleri anlaşılıyor.(Kardeşlik 2012:51-62)

İslam inancının, tasvirçiliğe, resme sıcak bakmaması ve mekruh görmesi nedeniyle Müslüman sanatçılar, Hıristiyan dünyasından farklı olarak kendi kültürlerine özgü bir sanat sentezi oluşturmuşlardır. Müslüman dokuyucular, geliştirdikleri teknik ile rahatça ustalıklarını kullanmış ve natüralist motifleri veya figürleri stilize ederek geometrik biçimlerle dokuma ürünlerine uyarlamışlardır.(Acar1975:12,14)

Resim tablolarında geometrik üsluplu halıların tasvir edildiği örneklerden bir kısmı Giotto di Bondone tarafından resmedilmiştir.(Fotoğraf-1,3,4) Bu resimlerde tasvir edilen halıların genel itibarıyla geometrik kompozisyonları, Selçukluların karakteristik mimari, çini, ahşap, tekstil vb. diğer sanat alanlarındaki kompozisyon, motif ve renk tonları ile aynı karakterdedir. Fotoğraf-3'te Giotto di Bondone'nin 1304 tarihinde Padua Arena Şapelinde yaptığı bir freskte, altar dekorasyonu olarak Selçuklu halılarının tam benzeri bir halı resmedilmiştir. Model olarak seçilen bu halının orijinali, büyük ihtimalle 13.yüzyılda Venedikliler aracılığıyla Anadolu'dan ithal edilen halılardandı. Benzer kompozisyonlu halılar, bir başka ressam Ambrogio Lorenzetti tarafından tasvir edilmiştir.(Fotoğraf-5,6) Anadolu Selçuklu halılarının tasvir edildiği güzel örneklerden biri de Ugolino di Nerio tablosudur. (Fotoğraf-7) Bu örnekte yere serili vaziyetteki halıda tamamiyle Selçuklu klasiği diyebileceğimiz ahşap sanatı gibi içleri altıgenlerle dolgulanmış, bölümlenmiş ve birbiri üzerine kurulmuş kareli bir zemin tasarlanmıştır. Bu geometrik kompozisyona benzeyen ori-

Fotoğraf 6. Ambrogio Lorenzetti ressamının tablosu. 1338 yılı. Taht üstünde serili Geometrik kompozisyonlu Selçuklu halı tasviri.(www.wikimedia.org)

Fotoğraf 7. Ugolino di Nerio'nun resim tablosu. 1330 yılı. Yere serili Geometrik kompozisyonlu Selçuklu halı tasviri.(www.flickr.com)

Fotoğraf 8. Geometrik kompozisyonlu Anadolu Selçuklu halısı.13-14.yy.(Vakıflar Halı Müzesi)

jinal bir halı da Vakıflar Halı Müzesi'nde yer almaktadır. (Fotoğraf-8) (halı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kardeşlik 2010:118)

Fotoğraf 9. Bulgaristan'da St. Nicholas kilisesi freskinde Selçuklu figürlü halı tasviri. 1258 yılı. Tasvirdeki halıda daireler içerisinde Selçuklu çift başlı kartal ve aslan figürleri işlenmiştir. (www.azerbaijanrugs.com)

Figürlü Anadolu Selçuklu Halıları:

Anadolu Selçuklularının figürlü halıları, genelde kilise ve manastırlarda kullanılmış, sipariş üzerine Avrupa saraylarına ve doğudaki Budist manastırlarına ihraç edilmişlerdir. Avrupalı ressamın tablolarında figürlü Selçuklu halıları, sıkça tasvir edilmiş halı grubudur. Saraylarında ve mimari eserlerinde, çini, mermer, alçı, ahşap olarak bol sayıda zengin figürlü tasvirler yer veren Anadolu Selçuklularının, figürlü halıları da dokumuş olmaları pek tabiidir. Selçuklulardaki zengin figür sanatının ikonografik boyutuyla ön plana çıkması, İslam kültürü bakış açısının aksine, Selçuklu Anadolu'sunun o dönemdeki sosyo-kültürel ve hoşgörü anlayışıyla açıklanabilir. (Kuban 2008:7-8)

Bulgaristan'ın St. Nicholas kilisesinin 1258 tarihli bir freskinde figürlü halı tasviri yer almaktadır. Halıya işlenen çift başlı kartal, aslan ve diğer hayvan figürleri, Selçukluların diğer sanat alanlarında görülen ikonografik tasvirleri çağrıştırmaktadır. Genel kompozisyonu itibarıyla halının bir hediye olarak sunulduğu izlenimi müşahade edilebilmektedir. (Fotoğraf-9)

Figürlü halılar, ilk olarak Avrupalı ressamın eserlerindeki halı tasvirlerinde tanınmıştır. Daha sonra bu tip halı orijinallerinin bulunması, halı tasvirlerinin değerlendirilmesini sağlamıştır. Avrupalı ressamın tablolarında 14.

Fotoğraf 10. Giotto di Bondone'nin tablosu. 1298 yılı. Yerde serili olan halıda dikdörtgen panolar içerisinde Selçuklu kartal figürleri işlenmiştir. (www.flickr.com)

Fotoğraf 11. Simone Martini resim tablosu. 1317 yılı. Taht altında yerde serili Selçuklu figürlü halı tasviri.(www.azerbaijanrugs.com)

yüzyıl başından itibaren başlayan halı tasvirleri sayesinde orijinal halıların tarihlendirilmesi ve kronolojik gelişim sürecinin belirlenmesi kolaylaşmıştır. Bu iki yüzyıllık süre içinde figürlü halılar, gerek orijinal örneklerde, gerekse resim tablolarında tasvir edilenlerle beraber zengin bir halı grubunun varlığını ortaya koyacak niteliktedir. Ressamların tasvir ettikleri halılar, orijinalerin benzerleri olmakla beraber, çoğu zaman resmedilmeleri kolay olan kompozisyonlar tercih edilmiştir. Bazı ressamlar da gerçek model olarak seçilen halıya hayal gücünü de katarak düşledikleri figürleri tercih etmişlerdir.(*Aslanapa 2005:65; Yetkin 1991:19-33*)

Figürlü halı orijinallerinin, Anadolu'da dokunup çeşitli ülkelere ihraç edilmeleri, sonra da Avrupalı ressamların tablolarında ve Doğu minyatürlerinde tasvir edilmeleri arasında belli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Bu tip halılar, Avrupa resimlerinde ilkin 14.yüzyıl başında ortaya çıktığına göre bu halıların başlangıcı yaklaşık bir asır öncesine kadar uzanmalı veya en az yarım asır belli bir zaman geçmiş olmalıdır. Dolayısıyla ilk figürlü halıların 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde dokunduğunu belirtmek gerekir.(*Aslanapa 2007:301,350; Kardeşlik 2012:57; Yetkin 1991:32*) Örneğin Giotto di Bondone'nin 1298 tarihli resim tablosunda Selçuklu kartal figürlerinin işlendiği halı tasviri, bilinen en erken figürlü halı tasviridir.(*Fotoğraf-10*) Yine erken tarihli örneklerden biri, 1317 tarihli Simone Martini tarafından figürlü bir Anadolu halısının tasvir edildiği tablodur.(*Fotoğraf-11*) Taht altında yerde serili vaziyette tasvir

edilen halıda fantastik hayvan figürleri (çift başlı Selçuklu kartallarına benzemektedir) dikkörtgen alanlar içerisinde bariz bir şekilde görülmektedir. Resim tablosu 1317 tarihli olduğuna göre halının geçmişi, bir asır veya en azından yarım asır öncesinden olmalıdır. Figürlerin baş kısmı, Çermik Ulu camisinde bulunan halıda işlenmiş figürlerin baş kısmıyla aynı özelliktedir.(*Fotoğraf-21*) Böylece figürlü halının aslı 13.yüzyıl belki de 12.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Yine Demotte Şahnamesi minyatüründeki figürlü halı tasviri, figürlü Selçuklu halılarına açıklık getirecek niteliktedir. Daha önce, figürlü halıların Selçuklu sonrası Anadolu Beylikleri devrinde dokunmaya başladığı fikri kabul görürken, yeni gelişmeler ve araştırmalar, ayrıca 'Tibet Grubu' olarak adlandırılan 12-14. yüzyıllar arasına tarihlenen hayvan figürlü 5 halının keşfedilmesiyle figürlü halıların, aslında Anadolu Selçukluları döneminde dokunduğu gerçeğini ortaya koymuş ve kanıtlamıştır. (*Aslanapa 2005:66,96-106; Deniz 2000:25; Deniz 2008:380,382; Kardeşlik 2012:53,57*)

İtalyan ressam Ambrogio Lorenzetti'nin tasvir ettiği geometrik desenli halılar dışında figürlü halılar da vardır. (*Fotoğraf-12*) Bir örnekte kare alanlara bölünmüş panolar içerisinde başları arkaya dönük kuyrukları geri kıvrılmış dört ayaklı mitolojik hayvan figürleri işlenmiştir. Ambrogio Lorenzetti'nin tasvir ettiği figürlü kompozisyonlara benzer figürler, Nicolo di Buonaccorso'nun tablosunda da işlenmiştir.(*Fotoğraf-14*) Kırmızı zeminli halı dikkörtgen panolara bölünmüş ve bu panolar içerisinde de başları arka-

Fotoğraf 12. Ambrogio Lorenzetti ressamının tablosu. 1330 yılı. Yerde serili figürlü Selçuklu halı tasviri.(www.wikimedia.org)

Fotoğraf 13. Tibet Grubu Anadolu Selçuklu halısı. 12-14.yüzyıl.
(Marie Hacksher Koleksiyonu)

ya dönük mitolojik kuş figürleri işlenmiştir. Bu iki tabloda tasvir edilen halılara benzer bir orijinal halı da Tibet grubu halıları arasında yer almaktadır. Tibet bölgesinde bir manastırda ele geçen ve Marie Hacksher koleksiyonunda yer alan halı, 12-14.yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu Anadolu Selçuklu halısının geniş bordüründe üst üste sıralanmış başı arkaya dönük efsanevi figürler işlenmiştir.(Fotoğraf-13)

Fotoğraf 15. Lippo Memmi tablosunda Figürlü Selçuklu halı tasviri. 1340 yılı.
(www.azerbaijanrugs.com)

Lippo Memmi ressamının bir tablosunda Selçuklu figürlü halı tasvirinin güzel bir örneği işlenmiştir. (Fotoğraf-15) Yere serili vaziyetteki halının zemini, sekizgen bölümlere ayrılmış ve bu alanlar içerisinde çift başlı Selçuklu kartal figürleri işlenmiştir.

Figürlü halılar, sadece dünya ülkelerine satılmak için değil, büyük ihtimalle Selçuklu saray ve köşklerinde de kullanılmak üzere dokunmuşlardır. Zira Selçuklu sanatının her dalında süsleme unsuru olarak karşımıza çıkan zengin figür anlayışının, halı sanatının ilk abidevi örneklerini veren Selçuklular zamanında halıların süslenmesinde de kullanılması pek olağandır. Selçuklulardan kalan figürlü kumaş parçaları, tekstil sanatında da zengin figürlerin kullanılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca Selçuklulardan itibaren figürlü halıların Avrupa, Orta Asya ve Mısır gibi geniş bir ihrac sahasının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu figürlü halıların özellikle yurtdışından gelen siparişler üzerine Anadolu'da dokunup ihrac edildiği anlaşılmaktadır. (Aslanapa 2005:57,104-106; Kardeşlik 2011:76; Kardeşlik 2012:57-58; Yetkin 1991:32-33)

Sano di Pietro adlı ressamın bir tablosunda, iç içe fantastik hayvan figürlerinin işlendiği bir halı tasviri, oldukça ilginçtir.(Fotoğraf-16) Karakteristik Selçuklu kufi dekorlu bordüre sahip halının ana zeminine içteki sarı dıştaki siyah renk hatlara sahip olan iç içe iki hayvan figürü görülmek-

Fotoğraf 14. Nicolo di Buonaccorso tablosunda Figürlü Selçuklu halı tasviri. 1360 yılı. (www.flickr.com)

Fotoğraf 16. Sano di Pietro resim tablosunda Figürlü ve kufi bordürlü Selçuklu halı tasviri. 1370 yılı. (www.flickr.com)

tedir. Kırmızı zeminli halıda figürler, belki de ressamın acemiliği veya kurgusundan dolayı serbestçe zemine işlenmişlerdir. Bu tasvire benzer orijinal bir örnek halı, Tibet grubunda yer almaktadır.(Fotoğraf-17) 12-14.yüzyıllar arasına tarihlendirilen bu Anadolu Selçuklu halısının renkleri, inceliği ve dokuma tekniği bakımından tam bir sanat şaheseri olduğu söylenebilir. Halıda zemin, dar bordürle iki uzun dikdörtgene ayrılmış, bu iki bölümün her birinde dört ayaklı büyük ikişer mitolojik hayvan birbirine bakar şekilde yer almıştır. Büyük figürlerin içlerine küçük hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Küçük figürler, büyük figürlerden farklı olarak üç ayaklıdır. Bordürler, Selçuklu kufi bordür geleneğindedir. Yünün cinsi, tekniği ve renk bakımından diğer Anadolu Selçuklu halılarıyla aynı özellikleri gösterir. (Aslanapa 2005:101-103)

Gentile da Fabriano'nun 1390 tarihli ve Domenico di Bartolo'nun 1430 tarihli resim tablolarında yine mitolojik figürlerin yer aldığı halılar resmedilmiştir. Panolara bölünmüş alanlarda özellikle Anadolu Selçuklu sanatında sıkça karşımıza çıkan ejder figürleri tasvir edilmektedir.(Fotoğraf-18,19) Bu iki halıya benzer orijinal bir halı, iki panoya bölünerek içlerine ejder ve anka (simurg) kuşunun mücadelesini gösteren kompozisyonları işlenmiştir. 'Ming halısı' olarak isimlendirilmiş olan halı, köken bakımından

Fotoğraf 17. Tibet Grubu Anadolu Selçuklu halısından detay. 12-14.yüzyıl. (Heinrich Kircheim Koleksiyonu)

Fotoğraf 18. Gentile da Fabriano resim tablosunda Figürlü Selçuklu halı tasviri. 1390 yılı. (www.azerbaijanrugs.com)

Fotoğraf 19. Domenico di Bartolo tablosunda Figürlü Anadolu halısı tasviri. 1430 yılı. (www.wikimedia.org)

13.yüzyıl Anadolu Selçuklu halılarıyla bağlantılıdır. Büyük ihtimalle 13 veya 14.yüzyılda Anadolu'da dokunarak ihraç edilen halılardandır. (Fotoğraf-20)

Anadolu camilerinde bariz figürlerin işlendiği halıların bulunmaması nedeniyle, camilerde figürlü halıların kullanılmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca İslam inancının bakış açısından dolayı, camilere bağışlanan halılarda ikonografik insan ve hayvan figürleri olsa bile, anlaşılacak derecede stilize edilerek işlenmişlerdir. Figürlerin gerçek biçiminden farklı stilize edilerek uygulanması durumunda, bir sakınca olmayacağı hususundaki bir hadisin yorumundan anlaşılacağı üzere; İslam inancının figüratif sanata bakış açısında sınırlamalar getirdiği gayet açıktır. (Acar 1975:14, Aslanapa 2005:104-106; Kardeşlik 2011:76,79; Yetkin 1991:32-33)

Camilere bağışlanan ve figürlerin stilize edilerek işlendiği halılara örnek olarak, Diyarbakır Çermik Ulu Camii'nde Müze Araştırmacıları Mehmet Kala ve Selman Kardeşlik tarafından tespit edilen bir halıyı örnek verebiliriz. (Fotoğraf-21) Gaziantep Vakıf Eserleri Müzesi'ne nakledilen ve ilk defa yayınladığımız bu halı, Selçuklu kufi yazı geleneğinde-

Fotoğraf 20. Figürlü Anadolu halısı. 14.yüzyıl. (Berlin Devlet Müzesi)

Fotoğraf 21. Artuklu veya Anadolu Selçuklu halısı. 12-14.yüzyıl arası. Gaziantep Vakıf Eserleri Müzesi. (Fot. Mehmet Kala).

ki bordürü ve zemindeki stilize edilmiş çift başlı Artuklu-Selçuklu kartal figürleriyle dikkati çeker. Figürlerin baş kısmı, Fotoğraf-11'de Simone Martini'nin tablosundaki figürlerin baş kısmıyla aynı özelliktedir. Henüz üzerinde araştırmaların pek yapılmadığı ve eldeki verilerin yetersizliğinden kesin bir tarihlendirme yapamadığımız halıyı, 12 ve 15.yüzyıllar arasındaki geniş bir zaman dilimi arasında değerlendirmek gerekir. Bu halının Diyarbakır yöresinde veya yakın çevresinde dokunduğu tahmin edilmektedir. Zira dönemin yazılı kaynaklarında bu bölgede dokumacılığın geliştiği anlaşıl-

maktadır. 1183 yılında Selahattin Eyyubi'nin Diyarbakır'ı fethi sırasında sayısız Diyarbakır imalatı kaliteli halıların ele geçtiği kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca 14.yüzyılda Memluk sarayına ihraç edilen kaliteli Diyarbakır halılarının var olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır.(İnalçık 2008:37-38; Turan 2004:189) Halının dokuma tekniği, inceliği ve renklerinden Selçuklu halılarıyla aynı özellikte olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle bu halının 12 ve 14.yüzyıllar arasında Artuklular veya Anadolu Selçukluları tarafından Diyarbakır veya çevresinde dokunduğu kabul edilebilir.

Kaynakça

- Acar, B. (1975) *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Aslanapa, O. (2005) *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aslanapa, O. (2007) *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Aslanapa, O. - Durul, Y. (1973) *Selçuklu Halıları*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Deniz, B. (2008) *Anadolu Selçuklu Halıları*, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deniz, B. (2000) *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gürsu, N. (1988) *Türk Dokumacılık Sanatı*, İstanbul: Redhouse Yayınları.
- Görgünay, N. (2001) *Altaylardan Tunaboyuna Türk Dünyasında Ortak Yanışlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnalçık, H. (2008) *Türkiye Tekstil Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kardeşlik, S. (2010) *Vakıflar Halı Müzesinde Konservasyon Çalışmaları ve Yeni Keşfedilen Selçuklu Halıları*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı I, s.111-120, İstanbul.
- Kardeşlik, S. (2011) *Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı II, s.73-90, İstanbul.
- Kardeşlik, S. (2012) *Doğu Minyatürlerinde Tasvir Edilen Selçuklu Halıları*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı IV, s.51-62, İstanbul.
- Kuban, D. (2008) *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nasır-ı Hüsrev (Çev. A.Tarzi) (1994) *Sefername*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1992) *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara.
- Öney, G. (2007) *Beylikler Devri Sanatı*, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Sönmez, Z. (1998) *19. Yüzyıl Sonlarında Türk Halılarının Avrupa'ya İhracı Konusundaki Gelişmelere Kısa Bir Bakış*, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sözen, M. (1998) *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul: Golden Horn Yayınları.
- Turan, O. (2004) *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1991) *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.